

בין נכס לנטל

המדורים לספרות בעתונות היומית

– קווים ראשונים למחקר

נורית גוברין

העתקת הידיעות ממנה ותרגומן לעברית, נראתה להם במידה רבה מיותרת ובגדר כפילות הגורמת לכובדו זמן וממון. העורכים רצו שעתונייהם ימלאו חלל ריק בשביל קוראיהם, וישמשו בתפקידיהם שהעתונות הכללית המקומית בשפות האחרות, אינה ממלאת. לכן הופנו עיקר המאמצים פנימה, אל העולם היהודי, אל בעיות ועניינים יהודיים העומדים על הפרק, אל טיפוח התרבות היהודית והעברית.

הספרות – "חיים שבכתב"

האמונה בכוחה של המלה להשפיע ולחנך היתה נחלתו של עם ישראל מימים ימימה, כ"עם הספר", עם כל הבעייתיות הכרוכה בהגדרה, ועם כל המורכבות של הכללה זו. מכאן נובעת גם האמונה בכוחה של הספרות להשפיע ולחנך ואף לשנות מציאות. עם ישראל, כשיצא לגלות, במציאות של "עם 'הולך בדרך'" לקח עמו את "הספר", כדי שישמור עליו מכל "התקשרות גפשית לאחת מארצות מגוריו", ומהי הספרות אם לא "חיים שבכתב"?¹

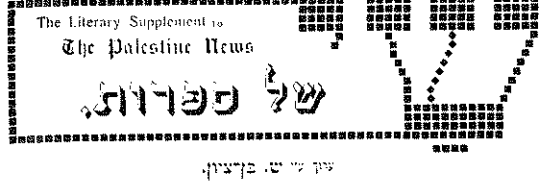
לכן, אך טבעי היה, שכתב עת ועתון עבריים עד היום הרוצים לחנך ולהשפיע ולמשוך את הלבבות יכללו בתוכם גם ספרות יפה, מסוגים שונים, בהתאם למגמותיהם ולקורא שהם רואים לנגד עיניהם. עם זאת, ראוי להדגיש, כי המדורים לספרות למיניהם אינם המצאה עברית, אלא מקורם בעתונות הכללית, בארצות השונות (אנגליה, גרמניה, רוסיה, צרפת, הולנד) שעתונייהם היו מוכרים לעורכים ולציבור הקוראים היהודי המשכיל, ויכלו לשמש להם כמודל וכמופת וכדגם לחיקוי.

ראשית, המתכונת של מדורי הספרות בעתונות הכללית היתה בעתוני ספרות מיוחדים וחד פעמיים, שבהם התפרסמו סיפורים היסטוריים, סיפורי גבורה וקרבות, תחילה בכתב יד ולאחר מכן בדפוס. עתוני הספרות המיוחדים במאה ה-17 כללו גם את תחום המדע, תחילה בצרפת ואחר כך גם בגרמניה ובאנגליה. ראשיתה של החדירה של הספרות לתחום העתון היומי החדשותי נעשתה במדור הפליטון, במדור הפנימי והתחתון של העתון מתחת לקו, בשליש האחרון שלו, החל מהמאה ה-19 ובצורה בלתי סדירה בתחילה. היה זה מדור לא חדשותי, שנחשב לבלתי רציני, וכלל בשלבים הבאים גם ביקורת ספרות ותיאטרון. מאוחר יותר הוציאו עתונים באנגליה ביקורת זו מתחום הפליטון והעבירוה לגוף העתון, במעמד רציני ומכובד יותר. החל ממחצית המאה ה-19 החלו להופיע רומנים בהמשכים בתוך הפליטונים. עם סוף המאה ה-19 כבר מובחנים מדורים ספרותיים בתוך העתונים. היחס של שני הצדדים

לכתבי העת העבריים מראשיתם נועד תפקיד חינוכי ולא תפקיד אינפורמטיבי. העתונות העברית מתחילתה, לא היתה עתונות יומית, אלא תקופתית, והופיעה בצורת קבצים, לעתים מזומנות. השבועון העברי הראשון היה "המגיד" (1856), שראה אור בעיר הפרוסית ליק שעל גבול רוסיה בשל הגבלת הצנזורה הרוסית, אבל מרבית קוראיו ישבו ברוסיה. בעקבותיו הופיעו שבועונים נוספים ("המליץ", "הכרמל", "הצפירה", "הלבנון", "הבצלת", "הקול"), שאפשר לראות בהם את מבשרי העתונות היומית העברית. שבועונים אלה התחרו זה בזה, ובמסגרת תחרות זו אף הוציאו לאור קבצים ספרותיים מרוכזים, שהוענקו כשי לחותמים ולקוראים, במיוחד כ"עונות התגים" בראש השנה ובפסח היו אלה קבצים ספרותיים מכובדים ורציניים, ובפורים קלי ראש, היתוליים והומוריסטיים.

בתוספת ספרותיות מרוכזות אלה התפרסמו דברי ספרות שלא היה להם מקום בגיליונות הסדירים של השבועונים, וגם כאלה שהיו קשורים למועדי ההופעה (תגים).

שבועונים אלה שימשו כחוליה מקשרת בין כתבי העת הפובליציסטיים והחינוכיים לבין העתונות היומית היהודית (החל מ-1886), שהביאה דיווחים, אינפורמציה ותגובות אקטואליות על הנעשה בעולם היהודי ובעולם בכלל. שטוש הגבולות בין כתבי העת למיניהם לבין העתונות היומית התחדד במיוחד, לא רק בשל השינויים והמעברים בתכיפות ההופעה, אלא בעיקר בתפקידים שנועדה עתונות זו למלא. כשם שהשבועונים מילאו גם את התפקיד של העתונות היומית וסיפקו אינפורמציה שוטפת ותגובות אקטואליות לקוראיהם, מבלי לזנוח את תפקידיהם המסורתיים ככלים חינוכיים וכבמות לכירור נושאים רוחניים, אידאולוגיים, תרבותיים וחינוכיים, כך גם העתונות היומית מראשיתה, נועד לה תפקיד מרכזי חינוכי-אידאולוגי, בצד התפקיד האינפורמטיבי המשני והשולי. לא פעם אין מנוס מן ההרגשה שמלכתחילה גדולה היתה ההערכה לחשיבותו של התפקיד הראשון, החינוכי, מזה של השני, האינפורמטיבי, וזה האחרון היה רק עילה לקיומו של הראשון. האינפורמציה נועדה למשוך את לב הקוראים כדי שיגיעו אל העיקר: העיסוק בשאלות העומדות על הפרק בעולם היהודי, והאפשרות להשפיע ולחנך. זאת ועוד. עורכי כתבי העת העבריים, בגולה וגם בשנים הראשונות בארץ ישראל, ראו לפנייהם קורא משכיל ומתעניין, יודע שפות זרות, שהעתונות המקומית בשפת המקום פתוחה לפניו, ואין לו כל מניעה לקרוא בה ולשאוב ממנה את האינפורמציה על הנעשה במקומו ובעולם.

עשרים גליונות, שנחננו בתור פרס
 לשבועון, **הרשות מהארץ**
 תרומה - ע"פ

דפוס הר וינל נסדר - בחולות ס. שורם ושיינפלד, כלל בתרומת כותב

המוסף הספרותי הראשון - שצורף לשבועון "מחדשות הארץ", 1918/19. כאן - עטיפת האוגדן של עשרים הגליונות

עתונאי הצרוף.⁵ כבר בגיליון הראשון השתתפו סופרים מובהקים כאיצ גרינברג, ש"י עגנון וא"ז רבינוביץ, שהיה אז זקן סופרי ארץ ישראל.

בשנה הראשונה להופעתו היו בין משתתפיו הקבועים: ש"י עגנון, ז"י אנני ואליעזר שטיינמן. "העתון", כפי שכתב ג. קרסל, "היה חממה לסופרים, אם נודעים ומפורסמים ואם צנועים ומוצנעים... אלה קבלו עידוד בדבר' על ידי ב. כצנלסון ומ. בייליסון, ובייחוד ב'מוסף' הספרותי בימי עריכתו של דב סדן... דבר' היה מיוחד גם בכך שהקדיש מאמרים ראשיים לסופרים... וכן אף אפשר שלא להזכיר את 'הטור השביעי' של נתן אלתרמן, שמילא תפקיד היסטורי מכריע ביצירת דעת הקהל בימי המאבק והתקופה שלפני המדינה".⁶

מי טיפח את הצעירים?

דעה מקובלת היא, שהמוספים הספרותיים למיניהם שאירחו את רוב הסופרים והמשוררים בארץ, ושהם עד היום אוצר בלום של ספרות על כל שלל גווניה, היו במידה רבה שמרניים, "הלכו על בטוח", ופירסמו סופרים ידועים ששגם כבר הלך לפנייהם והסתכנו מעט מאד כפירסום ראשון או כמתן ביטוי ל"מרד" של צעירים ולניסיונות ספרותיים. וכן שטיפוח הסופרים והספרות הצעירים נעשה בעיקר מעל דפי כתב העת של הצעירים עצמם.⁷ רק פה ושם התחיל מישהו מהצעירים את דרכו מעל דפי מדור לספרות של העתונות היומית, אבל בדרך כלל עבר מיד לכתבי העת של בני דורו, שחשו בכשרונם ו"חטפו" אותם.

למעשה, מן הראוי לבדוק מי מן הסופרים שפירסם לראשונה במוסף של

העתונים והסופרים - זה לזה היה יחס של זלוול הדדי. העתונות הכללית התייחסה בזלוול אל הספרות כאל ספרות קלילה ובלתי מחייבת, ואילו הסופרים מצדם רחשו בו אל החדשות ואל העתונאים. סופרים גדולים פירסמו בעתונות בעיקר דברים קלים,²

המצב היה הפוך בעתונות העברית. היחס לספרות היה רציני והתפקיד שייחסו לה היה חשוב ומרכזי עד כדי כך, שהעתונים היו זקוקים לספרות כדי להצדיק את עצם קיומם ולהתהדר בה כהצדקה לרצינותם ולמכובדותם. הסופרים העבריים שחיפשו במה, ושאלו להגיע לקוראים רבים, השתמשו בעתונות המגיעה לידיעת הרבים לצרכיהם. וכך נוצרה תלות הדדית, שלפיה העתונות העברית קיבלה לגיטימציה מן הספרות והסופרים מצידם השתמשו בעתונות. תלות זו גברה במיוחד מצד הסופרים שהיו מוכנים לכל השפלה ועלבון, כדי שהעתונים יפרסמו את סיפוריהם, גם כשלא שילמו להם שכר סופרים.

מסורת זו של שילוב ספרות בעתונות נמשכה גם בעתונות הארץ ישראלית מראשיתה (תרכ"ג-1863). על דפי עתונות זו צמחה הספרות הארץ ישראלית, שתאראה את ההווי החדש המתרקם בארץ. נעשה בה מאמץ לשוני מיוחד ליצירת סגנון עברי חדש, לשון עניינית, מדויקת ונקייה ממליצות, שיהיה בכוחה לתאר את הריאליה של הארץ, כמו גם למסור את לשון הדיבור של שיחת אנשים ברחוב.

העתונות המפלגתית בשירת הספרות

העתונות העברית היומית הארץ ישראלית בתקופה שבין שתי מלחמות העולם המשיכה תפישה זו של שילוב הספרות בתוכה כדבר מובן מאליה, כחלק מהותי של העתון והגשמת ציפיות הקוראים. לאחר הגלגול הראשון של "חדשות מהארץ" מיד עם סיום מלחמת העולם הראשונה, שצורפה אליו התוספת הספרותית "שי של ספרות" ושהופיעה כשבועון נפרד,³ השתתפו ב"הארץ" היומי עתונאים-סופרים שהטביעו את הותמם על תוכנו ואופיו, ביניהם יעקב פייכמן ומשה סמילנסקי. מגמה זו גברה והתפתחה בתקופת כהונתו של משה גליקסון כעורך, ונמשכה גם כש"הארץ" עבר לידי משפחת שוקן (1937) ועד ימינו.

כוחה של הספרות בתוך העתונות לסוגיה גבר עם ייסודה של עתונות מפלגתית ענפה, במיוחד של מפלגות הפועלים השונות בארץ ישראל, עוד בימים שלפני מלחמת העולם הראשונה. הדבר בלט במיוחד ב"הפועל הצעיר" (1907) ובכל העתונות המפלגתית המסועפת לסוגיה, שבאה אחריו. חברו כאן יחד האמונה בכוחה של הספרות להשפיע ולחנך, והתפישה של מפלגות הפועלים, שהן אחראיות לחינוכו של עם ולא רק של חברי המפלגה. כמו כן, חברו יחד גם כאן השפעות מהוץ והשפעות מבית.⁴ העתונות האזרחית (של חוגי המרכז והימין) המפלגתית, שקיימה מדורים ספרותיים בעתוניה הלא רבים, עשתה זאת במידה רבה מתוך היגרות אחר עתונות הפועלים ומתוך התחרות ופחות מתוך הכרה של ממש בחשיבותם.

עם הופעתו של עתון ההסתדרות "דבר", "העתון היומי של פועלי ארץ ישראל", בעריכתו של ברל כצנלסון בטי' בסיוון תרפ"ה (1 ביוני 1925), התחזקה מדיניות זו של שילוב הספרות בעתון, עד כדי כך, ש"בראשיתו היה מרכז הכובד של העתון נוטה אל הצד הספרותי על חשבון הצד הרפורטאזי-

המדינה, תחת עריכתו של יוסף הפטמן, לא היה ב"הבוקר" מדור ספרותי מובחן, אבל פורסמו בו בקביעות מסות ספרותיות ומדי פעם גם שיר ("ל ברוך) או סיפור (יעקב תורגין). ניכר בו המאמץ לפרסם רפורטזות של צעירים, חיילים מן השורה; רשמים מן המציאות החדשה המתהווה בארץ באותן שנים; ולעודד נשים. כך, למשל, פורסמה רשימתה של שרה תורשאת "שלוש אמהות. ציור" (29 באוקטובר 1948), המבטאת את הרגשת האין אונים של האמהות על גודל בניהן במלחמה, כשהאצבע המאשימה מופנית כלפי "עולם שרירותי", "עמים רשעים", "קמצנות בלתי אנושית", אבל מבין השיטין עולה ועקתן כלפי המציאות הקשה, שאין להן שליטה עליה.

ברוך קרוא (קרופניק), שהיה איש ספרות מובהק, השתתף במדור הספרותי של "הבוקר" מאז ייסודו. בתקופת עריכתו את המדור הספרותי, שהתייחד תחת הכותרת "טורי ספרות", עשה מאמצים לגוון ולהרחיבו. כך, למשל, פירסם בו שירים של יצחק שלו: "מגלת הנער המת" (ערב פסח תשכ"א, 31 במרס 1961), ושל יונתן רטוש: "כוס" (6 באפריל 1961), ובין משתתפיו הקבועים היו אדיר כהן, משה גיורא ואברהם רגלסון. מדיניותו נוסחה ברשימת הפרידה עם פרישתו. ברוך קרוא השתדל לעשות את המדור מגוון ומיועד לכל אדם, לרופא, למהנדס, לסוחר, לחקלאי ולמסגר, הרוצים להתבשר בשבת מריחה של תרבות וספרות. לדעתו, "אותה כתיבה ביקורתית, המלווה במונחים מקצועיים, רק מרחיקה את הקורא מן הספרות, באשר היא מכוונת מראש רק למתי מעט."⁹

את מקומו מילא יוסי סתוי, שהיה עורך המדור במשך שלוש שנים ושמונה חודשים, עד לסגירתו של העתון בח' בטבת תשכ"ו (31 בדצמבר 1965). סתוי, שהחל לכתוב במדור לספרות תחת עריכתו של קרוא וקיים בו מדור קבוע של ביקורת רדיו, שהורחבה לביקורת תרבות וספרות תחת הכותרת "משדר ומקליט", נתמנה לעורך הספרותי כממשיך טבעי לאהרן פרישתו של עורכו וחונכו. הוא המשיך את מדיניות העריכה של קודמו ופיתחה תחת שרביטו של ראש מערכת "הבוקר", גבריאל צפרוני. המדור השתדל להיות תמיד "עם היד על הדופק", לחוש את ההתפתחויות, את החדש, ולתת ביטוי למודרני, למתהווה, בד בבד עם שמירת הקיים, הקלאסי. תחת עריכתו פרה המדור לספרות, שהצטיין בגיוון גדול של המדורים והגושים והורחב מעגל המשתתפים. הוא הגיע לקבוצת משתתפים רחבה, קבועים ומזדמנים, בני דורות שונים, צעירים וותיקים ובעלי השקפות עולם שונות, עודד צעירים מתחילים ונתן להם במה. כך, למשל, תחת עריכתו פורסמו סיפוריהם של אהרן אפלפלד "לבדד" (11 במאי 1962); שולמית גינגולד "לאחר הרחצה" (18 במאי 1962); יוסוף אידריס, שתורגם מערבית על ידי יעקב משיח, בצד שיר של משה דור (25 במאי 1962); יצחק אורפו "הבורחים" (1 ביוני 1962); מדור ביקורת קבוע של בן עמי פיינגולד ורבים אחרים.

דברי הפרידה של יוסי סתוי "עם הגליון האחרון" ("הבוקר", טורי ספרות, 31 בדצמבר 1965) הם "אני מאמין", אופייני וטיפוסי לכל עורך, ולכל עורך של מדור ספרות בעתון יומי, ויש בהם ניסוח עקרוני של התנאים הדרושים למדור ספרותי לפרות בכל עתון שיוצמד אליו. מכיוון שהדברים מובאים במלואם בנספח, יוזכרו כאן כמה מן התנאים המרכזיים של מי שהמשיך אחרונות, ובעבודות עריכה לא מעטות נוספות, והוא היום אולי העורך

עתון יומי, תחת עריכתו של עורך ותיק ומנוסה, ומי החל את פירסומו בכתבי העת של צעירים, בעריכתם של בני דורם ותבורתם. דומה, שבדיקה כזו תגלה, בניגוד לדעה המקובלת, שמספרם של הראשונים גבוה בהרבה ממספרם של האחרונים. העורכים הוותיקים, בני המשמרת המרכזית, היו אלה שטיפחו את הצעירים ונתנו להם הזדמנות ראשונה לפרסם דווקא מעל מדורי הספרות בעתונות היומית שעליהם הופקדו. בכך מילאו תפקיד חשוב של טיפוח ועידוד צעירים בראשית דרכם, מתן הזדמנות ראשונה, חשיפה גדולה ראשונה ועמידה למבחן הקהל הרחב.

עם זאת, העתונות היומית "האורחית", עתונות "האמצע", על אף שלא טיפחה במפורש ובמוצהר סופרים וספרות, קיימה מדורים ספרותיים קבועים ומיוחדים. לא רק "הארץ", שהחל במסורת המשיך וממשיך בה, אלא גם כל שאר העתונים, מי במדור צנוע ומי במדור מורחב, לפי התקופה, נתוני הסו, המשאבים, ובעיקר ה ע ו ר ך שהצליחו בעלי העתון להפקיד על טיפוחו של מדור זה.

אחת המסקנות העולות מבדיקת מדורי הספרות של העתונות בכלל, כולל גם זו שאינה שייכת למפלגות הפועלים השונות, היא שבכל פעם שהיה עורך מחונן, בעל יכולת וטיפשה ספרותית רחבה, שראה בתפקידו זה שליחות, והקדיש לו את חייו, היה המדור לספרות רחב אופקים, חשוב ומגוון, כמעט ללא קשר עם המפלגה שמימנה את העתון שאליו השתייך המדור. תחת ידו של עורך כזה, שאפשר לקרוא לו "מקצועי", לא נפלו מדורים אלה בערכם ובחשיבותם מן המדורים הספרותיים של העתונות הפועלית, שנחשבו כבעלי החשיבות הגדולה ביותר. עורך ספרותי עצמאי, משניתנה לו יד חופשית בעריכת המדור הספרותי, הצליח ליצור מדור חי, מעניין, מגוון ובעל רמה גבוהה, ובעיקר, למשוך למדורו סופרים מכל גווי הקשת הפוליטית, מכל המשמרות והדורות, כולל צעירים ומתחילים.

דומה שהכלל הוא, שסופר בוזר את הבמה בראש וראשונה לפי העורך, ורק לאחר מכן לפי הגוף שאליו שייך העתון, הוא כותב בכל מקום שנעים לו לפרסם, מתייחסים אליו בכבוד ומייחלים לפרי עטו. שאלת הבמה נעשית משנית.

יתר על כן, במדורים הספרותיים של העתונות לסוגיה היתה כמעט הסכמה פה אחד, שמסופרים אין דורשים "תעודת חבר מפלגתית", וכי הבמה פתוחה כמעט לכל מי שהעורך מכיר בסגולותיו הספרותיות של כתב היד שלו. "הקווים האדומים", שהכתיבו המפלגות באמצעות מי שהיה ממונה מטעמם על העתון, כמעט שלא נגעו בתחומי הספרות, שנשארו ברובם וברוב התקופות כמעט מחוץ לפולמוסים המפלגתיים הצרים. הסופרים עצמם, שבתורם בבמה הספרותית לפי העורך, הם שהגבילו את עצמם מראש להעדפת במה אחת על חברתה, אין ספק, שהיו מקרים שכתבי יד נפסלו בגלל תוכנם שלא תאם את הקו המפלגתי או בגלל היותם "הלא מתאימה" של הסופרים, אבל מקרים אלה, אם כי הם אולי בולטים, בוודאי אינם רבים, ואין הם מייצגים את המדיניות הכוללת.

מדור המיועד לכל אדם

אחת הדוגמאות לפריחתו של מדור ספרותי בעתון "אורחית", תחת ידו של עורך "מקצועי" וראוי, הוא המדור הספרותי של עתון "הבוקר".⁸ עם קום

כאן -

ים כא"צ

ז"י אנכי

ורים, אם

על ידי

ו של דב

... וכן אי

תפקיד

אדינה.⁶

הסופרים

ל גווינה,

ש שמם

ל"מרד"

הצעירים

ה התחיל

היומית,

ו"הספוי"

זוסף של

אברהם שלונסקי, "הכהן הגדול" של המוספים לספרות. איור של נח פי

הוותיק והמנוסה ביותר בישראל. התנאי הראשון, לדבריו: "גרעין משתתפים רציני, קבוע ויציב, שראו באכסניה זו את הבמה שלהם"; השני: "חופש ביטוי... שאין לערב שיקולים פוליטיים, אידאולוגיים-מפלגתיים ועסקיים-מסחריים במסגרת מוסף ספרותי. השיקול האחד והיחיד צריך ותייב להיות השיקול הענייני-ספרותי, בחינת הערך הסגולי של החומר המוגש לפרסום... העדרה של צנזורה על דעות ואפילו היו 'אפיקורסיות' ובלתי שגרתיות"; השלישי: "השאפה להבליט את היסוד האקטואלי בספרות ובאמנות... רק ביקורת בעתה עשויה למלא את תפקידה הלוחם והמעודד כאחד"; הרביעי: עידוד יוצרים לפרסם במוסף את "מאמריהם הראשונים" "מכוח עצמם וכשרונם בלבד" ולא "מכוח איזה מפתח-מפלגתי או ותק או 'זכויות' במרכאות ובלעדיהן."

"קווים אדומים"

לכל עתון היו "הקווים האדומים" שלו, מן הבחינה המפלגתית, הפוליטית והאידאולוגית, אבל אלה היו רחבים וגמישים דיים כשהמדובר בספרות ובסופרים. כבר י"ח ברנר, ב"המעורר", קבע קווים אדומים אלה כשכתב:

מה שנוגע ל"חירות הדיבור", הנה, אמנם נכון אני לתת מקום גם למאמינים בגאולה ועובדים אותה וגם למטילים ספק, למתיאשים או לבלתי מאמינים בשום בניה כלל, אבל בשום אופן לא למתיחסים כורות או בקלות ראש, ל"אותו הדבר הנקרא ציונות". "המעורר", כידוע לך, אינו כלי-מבטאו של המחנה הציוני (שלאסוננו כמעט שאינו), אבל בהכרח הוא צריך להביע ומתאמץ להביע, ובכל תוקף, את הכאב הציני [ההדגשה שלי, נ"ג]; ומי אשר באיזו מידה זר לו הכאב הלו, הוא לא יבוא אלינו ולא יגיש את הקיר הנטוי, שלפניו, אנו, סופרי "המעורר" שופכים את לבותינו.

(מתוך מכתב לסופר ד"ב בל¹⁰)

בפולמוסים הקבועים שהתפתחו בוועידות מפלגה למיניהן, סביב העתון היומי בין הדורשים "נאמנות מפלגתית" מלאה, "הליכה בקו" ו"שמירה על אי-ססיות ממנו", לבין המדברים בעד מחשבה עצמאית וחופש ביטוי, היו הראשונים בעיקר "לא סופרים" ומי שמינו את עצמם כ"קומיסרים" פוליטיים. ברגע שגברה ידם של אלה, אם באמצעות צנזורה, השפעה על בחירת עורך ספרותי, התערבות בשיקוליו או צמצום משאביו, נגזר הקץ על המדור הספרותי להתנוון או להיעלם. אבל בדרך כלל, בכל פעם שהופקד עורך ראוי על המדור לספרות על עתון יומי מכל מפלגה שהיא, הוא פרה תחת ידו, וסופרים מכל הקצוות באו להסתופף בצל קורתו.

קל והומר בעתונות הלא מפלגתית, תחת ידם המאומנת, רחבת התרבות ובעלת הטעם פרח המדור הספרותי של "הארץ" בימי עריכתו, למשל, של יעקב הורוביץ בשנים 1943-1966, ואחר כך של בנימין תמוז (1966-1970), (1975-1978). אבל גם אם ל"הארץ" יש מעמד מיוחד בטיפוח מדור ספרותי פתוח ובעל רמה גבוהה, הרי אין הוא חריג בנוף התרבותי של מדורי הספרות של העתונות היומית.

אפילו בעתון "הצופה" (ביטאון "המזרחי"), שהחל להופיע בכ"ז באב תרצ"ו (4 באוגוסט 1937), נכלל מדור ספרותי כחלק מן המתכונת המקובלת של עתון יומי, בעיקר מתוך היגדרות וחיקוי של עתון "הארץ", וכמובן העתונות הפועלית שנתנה את הטון. קשה להימנע מן הדעה המקובלת (שאולי מחקר מפורט יוכיח שאינה נכונה), שמדור זה היה בעתונות המפלגתית הלא

פועלית מעין "מס" ששילמו העורכים לקהל הרחב שלהם, כדי להוכיח שאינם נופלים במשהו מן העתונות החילונית (במקרה של "הצופה"), המפלגתית והעל-מפלגתית, הקיימת בארץ. היו אלה מדורים מוגבלים, מינוריים, שמשתתפיהם אינם מן השורה הראשונה של הסופרים והמבקרים, ששמרו על "מכובדות" ו"מסורת", אבל היו חסרי רעננות, חיוניות וחייבור לעשייה השוטפת. מצב זה נמשך במיוחד בשנים שלפני הקמת המדינה, והשתנה לאחר מכן, בכל מקום שמונה, כאמור, עורך "מקצועי" מיוחד וראוי למדור, והשיג עצמאות ואי התערבות בטריטוריה הספרותית שקיים. כך היה, למשל, גם בעתון "חרות" (התחיל כעתון יומי בערב ראש השנה תש"ט), שבו נכלל מתחילתו מדור ספרותי בעריכת שלמה סקולסקי. בעתוני הימין, ובמיוחד בעתונות הדתית, היו "הקווים האדומים" ברורים. מכל הבחינות האפשריות היה ברור לעורך ולמשתתפים, כמו גם לבעלי העתון ולקוראים, מה ייכנס ומה לא, מה ראוי להגיע לידיעת הקוראים ומה יישאר מחוץ לתחומם, מה ישובח ומה יגונה. למרות זאת, גם בעתונים אלה, ובמיוחד ב"הצופה", לא נעדרו הוויכוחים הקבועים והצפויים בין עורכי המדור הספרותי לבין אישי המפלגה, כאשר הראשונים משכו לכיוון הגיוון והרמה הספרותית, והאחרונים לכיוון רתימת העתון על כל מדוריו לשירות התנועה והמפלגה. גם כאן, כמו בכל הדוגמאות האחרות, המבחן היה מבחן הביצוע היומיומי, והדבר היה תלוי באישיותו של העורך. על "הקווים האדומים" של עתון "הצופה", כתב אלי יהושע שמש, עורך המוסף הספרותי (מאז 1980) ומשנה לעורך "הצופה":

המאבק
המפלגות
המפלגתי
למעשה,
להיות מז
סופרים ו
התחרות
"מתוריי
היוצרי
בזכות ה
והמיוחד.
להתכחש
לבטיח
כולם יחד
המניעים
הדור החד
קשייהם
ותבריו,
והיקרה
מצב זה
המדינה,
של ק
המפלגת
תש"ג, ס
עצמה "ז
להיות ב
"יסודה
מלתמת
בחירתו
ומנוסה,
"בתחום
המתקדם
ורעיהם,
לצעירי
האכסני

לעריכת 'הדף' ר. אליעזר וא.ב. יפה.¹⁴ אין ספק, שבנוסף על היותו של שלונסקי איש רוח מרכזי בתנועה, סופר חשוב ועורך בעל ניסיון רב, הוא נבחר גם בשל היותו קשור ומחובר אל חוגי הסופרים הצעירים, קשוב ופתוח לחדש ולמתווה בספרות ובאמנות בעולם ובארץ. המשוררים והמספרים הצעירים העריכו אותו, קיבלו את סמכותו ונשמעו למרותו. הוא הקשיב להם, עודד וטיפח אותם, ורבים תבינו לו את פירסומם הראשון.¹⁵ הוא היה בעת ובעונה אחת גם מקור השראה וסמכות ספרותית וגם בעל יכולת עשייה בפועל. כעורך עמדו לרשותו במות שבהן יכול היה לפרסם את בני טיפוחיו, וכיוצא בזה בכוחו להוציא לאור את ספריהם הראשונים בהוצאת "ספריית פועלים", שעמד מאחורי הקמתה (נובמבר 1939) והיה במשך שנים מעמודי התווך שלה.

במדיניות התרבות והספרות שנקט שלונסקי, חוזר ומתגלה דפוס פעולה דומה לזה של ברל כצנלסון, ששלונסקי הכירו מקרוב, לאחר שהוזמן על ידו לעבוד ב"דבר" עם ייסודו (1925). איש הרוח המרכזי של המפלגה, המודעה עם ערכיה, המחשיב את המלה הכתובה ואת היצירה הספרותית, והעושה כל מאמץ כדי להרחיב את פעולתה של המפלגה לתחומי התרבות והספרות ולכנס תחת כנפיה את הסופרים ובמיוחד את הדור החדש. הוא הקים, בחסות המפלגה ומטעמה, את הכלים שבהם יכלו היוצרים, כולל הצעירים המתחילים, לבטא את עצמם, ובכך לחזק את המפלגה ולכסס את וכות קיומה. את הויקה הכללית של הסופרים, ובמיוחד של הדור הצעיר שלהם, למחנה הפועלים, ניסו הכל "לתרגם" לויקה מפלגתית מפורשת ומוגדרת, לא רק כדי להתנאות בהם, אלא בעיקר כדי להוכיח ברבים את צדקתה. ההתחרות על "כיבושם" של הסופרים, ובמיוחד הצעירים שבהם, בשנים אלה לעתונות המפלגתית היתה רבה ביותר, ועם כל התופעות השליליות שהיו כרוכות בה, הרי גם הביאה בעקבותיה פריחה גדולה של המדורים הספרותיים בעתונות היומית המפלגתית, ולא פחות של כתבי עת ספרותיים מיוחדים. עם זאת, גם הפעם נשמרה בדרך כלל המסורת של חופש הביטוי והמחשבה של הסופר ואיש הרוח, ודי היה בעצם נכונותו לפרסם מעל דפי ביטאון מפלגתי מובהק, ללא צורך להציג כריטיס חבר מפלגתי. גם הפעם אישיותו של העורך היא ששימשה בעיקר ככוח המשיכה הגדול ביותר, יותר מן המפלגה שבשמה פעל. כל זאת, ביחד עם הדחף העז לעצם הפירסום, שהוא התנאי להכרה הציבורית כיוצר. זאת גם הסיבה שלא מעטים ממשתתפי ה"דפים לספרות" של "על המשמר" בעריכת שלונסקי לא רק שלא היו חברי מפ"ם, אלא אף נטו למפלגות אחרות והשתתפו בביטאונות. כך היה גם בביטאונים מפלגתיים אחרים, בדרך כלל ממפלגות האמצע של ההסתדרות, שהיו מזוהים עם מפא"י או עם "אחדות העבודה", ופחות עם ביטאונה של המפלגה הקומוניסטית "קול העם", שבו הצורך בהזדהות מפלגתית מלאה היה חזק יותר ומתפשר פחות, אם כי גם במדור הספרותי שלו פירסמו לא רק חברי מפלגה מזוהים.

במתח בין הרצון לפרסם לבין ה"סכנה" להיות מזוהים עם מפלגה מסוימת, גבר בדרך כלל הרצון לפרסם. "הגרעין הקשה" של סופרים חברי מפלגה מובהקים היה מצומצם, ואילו מרבית הסופרים נמנו עם ה"פריפריה". הללו פירסמו באותן במות ששם קיבל העורך אותם ואת חבריהם במאור פנים. במדורים הספרותיים של העתונות היומית יכלו הסופרים להיחשף לקהל הקוראים הגדול ביותר האפשרי במחיר היותם "אורחים" ו"דיירי משנה" בו.

מאז ייסודו היה המדור הספרותי אכסניה לחומר תורני-רוחני, חלקו הקשור להגנים ומועדים, בצד יצירות ספרותיות "רגילות" וביקורת על ספרים כלליים ותורניים. ייחודו של המדור לעומת מדורים מקבילים בעתונים היומיים הוא הדגש היהודי-תורני. זאת כאמור מבלי לקפוץ את חלקו של חומר כללי, תוך מגמה להיות מעודכנים בכל המתווה בקריית ספר הישראלית. במלוא הצניעות ניתן לומר כי המדור וכה וזכה למוניטין גם בתוכם של אנשים שאינם מזוהים עם ציבור קוראיו הרגילים של העתון חוגי ספרות ואקדמיה וכיו"ב. אנו מתייחסים גם לספרים הרחוקים מהרוח המאפיינת את עתוננו, ועושים זאת במאמרים ודאיונות. "גבולות אדומים" מבחינתו הם בעיקר ספרים הכופרים בערכים מקודשים מבחינה יהודית ומבחינה מוסרית.¹¹

המאבק המפלגתי על אהדתם של הסופרים

המפלגות התגאו בסופרים המשתתפים במדורים הספרותיים של העתונים המפלגתיים שלהם, נפנפו בהם והציגו אותם כהוכחה לכוחן ולצדקת דרכן. למעשה, "השתמשו" בסופרים, לעתים קרובות למורת רוחם וכנגד רצונם להיות מזוהים בלעדית עם מפלגה מסוימת. כל זאת בתקופות שמעמדם של סופרים ואנשי רוח היה גבוה, חשוב וייחסו להם השפעה רבה. לכן היתה "התחרות" על השתתפותם של סופרים בעתונות המפלגתית, וסופרים היו "מחויבים" גם על ידי העורכים השונים.¹²

היוצרים הצעירים, לאחר שניתנה להם ההזדמנות לפרסם, בדרך כלל מכות השושבין הוותיק והמנוסה, צמחו והתבססו וגילו את קולם העצמי והמיוחד. מאותה שעה היה להם הכרח למרוד ב"גדול בדורם", ואפילו להתכחש לו, כדי לצאת מתחת חסותו לעצמאות רוחנית.

לבטים אלה עברו כמעט על כל אחד מן הסופרים הצעירים בנפרד, ועל כולם יחד כדור וכחבורה. כך, למשל, בעדותו המפורשת של אהרן מגד,¹³ על המניעים שמאחורי הקמתה של במה ספרותית חדשה ("משאי"), והיחס של הדור החדש לקודמיו – התעלמות מתוך חוסר יחס. עם הצלחתם, אבל קשייהם להתמיד, סופח "משאי", הבמה הספרותית העצמאית שהקימו מגד וחבריו, ל"למרחב" ואחר כך ל"דבר". גם סיפוח זה מעיד על החשיבות והיוקרה שראו מנהיגי המפלגה ועסקניה בסופרים ובספרות.

מצב זה, שהיה בשיאו בשנים שלפני קום המדינה ובשנותיה הראשונות של המדינה, השתנה עם השינויים בחברה הישראלית בעשרים השנים האחרונות, בשל קריסתן של האידיאלוגיות והיעלמותם של מרבית העתונים המפלגתיים. כך, למשל, עם הקמתו של העתון היומי "משמר" כ"ז תמוז תש"ג, 30 ביולי 1943, כלי מבטאה של תנועת "השומר הצעיר", שראתה את עצמה "דיירת משנה" ב"דבר", עתונה של מפלגת הרוב בהסתדרות, ורצתה להיות בעלת בית לעצמה, גברה ההתחרות על השתתפותם של הסופרים. עם ייסודה של מפ"ם, מפלגת הפועלים המאוחדת, ב-1948, בעיצומה של מלחמת העצמאות, נעשה העתון לביטאונה, ושינה שמו ל"על המשמר". בחירתו של אברהם שלונסקי, אחד היוצרים המרכזיים של הדור ועורך ותיק ומנוסה, כעורך המדור הספרותי, העידה על החשיבות העצומה שייחסו לו: "בתחום הספרות והאמנות היה העתון האכסניה של חוגי התרבות המתקומת", שעל כן נצטרפו לעתון א. שלונסקי, ל. גולדברג, ר. אליעזר ודעהם. ה"דף לספרות", שעורכו הראשון היה א. שלונסקי, היה הממה לצעירי הסופרים מכל הסוגים, שאחר כך "עברו" לספרים. בה בשנה הקים את האכסניה הספרותית "עתים"... שניתנה כתוספת חנינם ל"משמר". אחריו באו

כית שאינם המפלגתית מינוריים, ששמרו על יד לעשייה זתנה לאחר למדור, והה, למשל, שבו נכלל ן, ובמיוחד האפשריות, מה ייכנס זחומם, מה צופה", לא לבין אישי הספרותית, והמפלגה, ה היומיומי, " של עתון (198

דף לספרות ולאמנות

משה שרטל

בשר על גחלים קטע מתור פואמה

שלושה מדורים ספרותיים בעתונים שהיו ואינם: "דף לספרות ולאמנות" של "על המשמר"; "משא" של "למרחב", שב-1971 עבר ל"דבר"; "טורי ספרות" של "הבוקר"

לעורך "הצופה" ועורך המוסף הספרותי שלו: "ב" 18 השנים שבהם אני עורך את המדור השתדלתי להרחיב את מעגל הכותבים, הן יוצרים והן מבקרים.¹⁶

נושא שטרם נחקר

בשנות המדינה הראשונות הופיעו בישראל כעשרה עתונים יומיים ועתוני ערב (או צהריים) מרכזיים: "הארץ" (נוסד 1919); "דבר" (1925); "הבוקר" (1935); "הצופה" (1937); "המשקיף" (1938); "ידיעות אחרונות" (1939); "על המשמר" (1943); "קול העם" (1947); "חרות" (1948); "מעריב" (1948); "למרחב" (1954). יצאו, כמובן, עתונים נוספים שהופיעו שנים מספר, כגון: "הדור" (1948) ו"זמנים" (1953) אבל בהקשר זה אין אפשרות אפילו להזכירם.

אפשר לחלק עתונים אלה לכמה קבוצות:

1. עתונים ותיקים מאוד: "הארץ" ו"דבר"; 2. עתונים שהחלו לצאת מאמצע שנות ה-30 ואילך: "הבוקר", "הצופה" ו"ידיעות אחרונות"; 3. עתונים שיצאו בשנות מלחמת העולם השנייה ואחריה: "על המשמר", "קול העם", "מעריב", "חרות" ו"על המשמר".
 - ב. מבחינת ההשתייכות המפלגתית: 1. עתונים המזוהים עם מפלגה מסוימת: "הבוקר", "הצופה", "על המשמר", "למרחב", "קול העם" ו"חרות"; 2. עתונים המזוהים עם השקפת עולם מסוימת: "הארץ" ו"דבר"; 3. עתונים בלתי מפלגתיים: "ידיעות אחרונות" ו"מעריב".¹⁹
- נושא זה של המדורים הספרותיים של העתונות היומית טרם נחקר.²⁰

ואילו משעשו "שבת לעצמם" והקימו להם במות ביטוי ספרותיות משלהם, שבהם היו "בבית" ובתפקיד המארחים, נקראו על ידי מעטים בלבד, חבריהם או מתנגדיהם, וכמעט שלא הגיעו לתודעתו של הקהל הרחב. גם זה היה אחד המתחים הקבועים, שכל אחד מן הסופרים חווה על בשרו והיה צריך להחליט כיצד לנהוג והיכן לפרסם את פרי עטו. אך טבעי היה, שעם הקמתה של מפלגת פועלים חדשה, לאחר התפלגות ותאחדות כמקובל, יופיעו מיד בצמוד לה גם ביטאונים, ובראש וראשונה עתון יומי בעל מדור ספרותי.

כשהתפלגה מפ"ם והוקמה מחדש "אחדות העבודה", היא מיהרה להוציא את היומון "למרחב", שכלל את המדור הספרותי "משא", שהופיע, כפי שיפורתי קודם, תחילה בנפרד כדו שבועון עצמאי החל בטי"ו בתמוז תשי"א (19 ביולי 1951), וכביטאון ספרותי מובהק של הסופרים, בעיקר הצעירים הקרובים למפ"ם בעריכתו של אהרן מגד (1951-1954). אהרן מגד העיד,¹⁶ שגם לאחר הסיפוח של "משא" ל"למרחב" נשארו רוב משתתפיו נאמנים לו למעשה, נשארו נאמנים לעורכם, שנשאר על כנו. עם סגירת "למרחב" (1971), עבר "משא", יחד עם שמו, ונעשה למוסף הספרותי של "דבר", עד סגירתו בגלגולו האחרון של עתון זה (1996). כאשר אוחד המוסף לספרות של "דבר" עם "משא", המוסף לספרות של "למרחב", נאלצו גם העורכים הספרותיים להתאחד: אברהם שאנן ואהרן מגד. היווג לא עלה יפה ושניהם פרשו מעבודתם כעורכים. מאז התחלפו העורכים לעתים מזומנות, וביניהם: יצחק בצלאל, איתן בן נתן, דוד פדהצור, מירי פו, עמוס לויטן.¹⁷ דברים אופייניים לכל עורך ראוי לשמו, כתב למשל, יהושע שמש, משנה

הארץ תרבות וספרות

תחרות הסיפור הקצר של "הארץ" לשנת תשנ"ט: סיפור מומלץ

מעריב

ספרות וספרים

101 י. כ"ג בניסן תשנ"ט 9.4.1999

שולמית גבע / כמה ספרים / שואה

מך החיים האמיתיים

בין מלך, ואולי השמים ריקים, תרגום ועריכה: שש מילר-אביגל ואפרים סטן, יד ושם ידועות ארצות ספרי חמד, 184 עמ'

הבנה אל עולמם הנבילי אפשרי של ניצולי השואה? בני ביתם מתאפשרת בספר הבואב, שהוציאה שש

הגרמניים שנעלתי. את המגפיים האלה גנבתי לפני שיצאנו לדרך, שקראים לה צערת המוות. ועמ' 23. וכן הלאה. אחר־כך היא מוותרת על ההקשרים העכשוויים, ונסחפת בזיכרונותיה גם ללא שאלות הילדים. עוד מאפשרת רחב הצצה אל הבריחות המכאיבה של הניצולים. הילדים נביתתה אהבים אותה, ושואלים שאלות. אבל אלה שאלות קטנות והם מסתפקים בתשרבות הקטנות המיוזרות. ההיזכרות בכל מקרה סוממת ומטלטלת אתה לתמונה הרבה, קשה ומכאיבה ורבה

אספר ניצולי המתנה את זכרונותיהם ועדויותיהם, והוציאם לאור בספר הדק שלפנינו. הוא ראה אור לפני כשנתיים. זהו ספר תעודי נדיר כהיקף, בגיוון החומיים ובעוצמה הקשה. תאודי התעללויות הוצאות להורג, מלווים עדויות מפרטות וממוסמכות של הניצולים: על מדרס היום במתנה, על עבודות הכפיה, על הוצאות להורג, על ביטויי סאריוס. תמונת שובדות לב ומסמכים קשים לבחינה מובאים בו. מאתדרי הסדר ההגיני של

תרבות ספרות אמנות

תיעוד

היפאני הטוב

הלל ליון, רשימת סוגיה - בחיפוש אחר הטוב, מאנגלית: נדרי אביבי, ידיעות אחרונות / ספרי חמד, 324 עמ.

בספר מופיע מונח חדש: הבנאליות של הטוב. טבע אותו הפרופסור לסוציולוגיה ולדתות מאוניברסיטת כנסטון הלל ליון

לא מוכן להתבזות

אלישע מורת, משודר וסופר חבר קיבוץ, מסביר מדוע החליט להוציא את ספרו ה-17 בהוצאה עצמית • על חמש עשרה השנים האבודות של חייו, על הלם הקרב, על פידמור בין חיים למוות בזמן החקף לב, על השתתפות באתרי סמנת באינטרנט, ועל ספת השרוף של אבא קובנו • ראיון

עלושת הכותרים של מוספי הספרות בשלושת העתונים הגדולים: "הארץ", "מעריב" ו"ידיעות אחרונות". כולם מגילונות 9 באפריל 1999

המדורים הספרותיים – מאפיינים ומגמות

1. אופים של המדורים הספרותיים במדינת ישראל כמעט שלא השתנה במשך כשלושים שנה. כל העתונים היומיים המשיכו לקיים מדורים ספרותיים קבועים ומובחנים, עם עורכים ספרותיים מיוחדים בהתאם למסורת המדורים הספרותיים בשנים שקדמו להקמת המדינה. מבחינה זו, השנים הראשונות לאחר קום המדינה לא שינו הרבה, אם בכלל. אדרבה, המגמות הקודמות נמשכו ואולי אף התחזקו: א. ההערכה הגבוהה לחשיבות הספרות ולחשיבות הסופרים כאחד האמצעים המובהקים למשיכת קוראים לעתון; ב. המדור הספרותי ומשתתפיו הסופרים נתפשו כביטוי לחשיבותו ולחשיבות המפלגה או המגמות שהעתון מייצג; ג. הודגשו הרמה הגבוהה והערכית, המוסרית, הלשונית והחינוכית של העתון, שהמדור לספרות היה, כביכול, עדות לקיומה.

2. אופים של המדורים הספרותיים בישראל השתנה רק החל משנות ה-80. היעלמות ההדרגתית של העתונות המפלגתית כמעט לגמרי, והישראלות של "הארץ", "הצופה" ושני עתוני הערב בלבד (לצד העתונות החרדית, שלא נדונה כאן כלל), יחד עם התבססותה של "העתונות החדשה", הבושה והתאבה לתפוצה רחבה ככל האפשר ול"פנים חדשות", שינו במידה רבה מגמות קודמות.

דומה, שהתהליך המרכזי שהתרחש הוא ההרגשה, המוצדקת או המוטעית, של התמעטות העניין הכללי של הקוראים במדור ספרותי, ולחצים בתוך העתון לצמצמו ולהפכו למדור אינפורמטיבי-חדשותי-רכילותי, על השבון

אפילו העובדות, השמות, התאריכים והפרטים לוטים בערפל, חלקיים, בלתי ברורים וקשים לאיתור, לא רק בגלל מצב המחקר, אלא גם בגלל מצב הארכיונים של העתונים, שרבים מהם נסגרו במרוצת השנים האחרונות. ארכיונים אלה, חלקם נורק ולא נשמר, ולאחרים הגישה קשה, אם לא בלתי אפשרית. אתה הפעולות הראשונות שיש לעשות בנושא זה הוא להגיע אל כל עורכי המדורים הספרותיים שפעלו, וחלקם עדיין פועל בהווה, לראיין אותם ולרשום מפייהם את העובדות, הפרטים, במיוחד את האווירה שבתוכה פעלו, כל זמן שהדבר אפשרי. למעשה, כדי להקיף את הנושא, לתארו ולאפיינו, יש צורך בסדרת מונוגרפיות מפורטות, שכל אחת מהן תתרכז במדור ספרותי מסוים אחד של עתון יומי אחד, ותתאר אותו, על תולדותיו, גלגוליו, משתתפיו, התקבלותו, תרומתו, קשייו וכל הקשור בו. רק לאחר שיהיו בידינו מונוגרפיות אלה, אפשר יהיה לשרטט במדויק את קווי המתאר הכלליים ולסכם את המסקנות העקרוניות על המשותף והשונה בין המדורים הספרותיים של העתונים השונים, ולהצמיד מסקנות אלה להתפתחויות הכוללות בעתונות ובהברה.

מכיוון שלא כאלה הם פני הדברים, מסה זו מקדימה, למעשה, את המאוחר, ומביאה את המסקנות לפני המחקר המפורט עצמו. לכן יש לראות מסקנות אלה כהשערות זמניות, כהרהורים על מגמות מסתמנות, יותר מאשר כטיכומים כוללים ומבוססים. רק כשיתגלו המהלכים המלאים של כל מדור ומדור והתמונה הכוללת תתבהר, יוכל המחקר להפריך מגמות אלה ששורטטו כאן או לאששן.

היריעה הרחבה, יחסית, של הסיפור הקצר, השיר הארוך והמסה המקיפה. הכתבות הגדולות עם הופעתו של ספר חדש שינו את פניהן. הן מצאו את מקומן במוספי סוף השבוע וכעת עוסקות בעיקר בצדדים האישיים הפרטיים של הסופר ופחות בהתמודדות עם הספר החדש ועם מקומו בכלל יצירתו. המדורים הספרותיים בשני עתוני הצהריים, הנקראים על ידי רוב הציבור, התקצרו והלכו, וממילא שינו את התכנים והמהות בהתאם. מעתה לא נותר בהם מקום אלא לפריטים קצרים בלבד: סיפור ושיר קצרצרים, רצנויה מרפרפת, ראיונות בתוך כלוב-מסגרת, והרבה אינפורמציה שוטפת על הנעשה ב"קריית ספר": ספרים חדשים ואירועים ספרותיים מכל הסוגים. הוויכוחים ה"ספרותיים" שיש בהם גם גלישה לצד האישי והרכילותי הועברו ל"מקומנים" למיניהם, שיש בהם הרבה יותר מקום מאשר במיטות סדום שהוקצו למדורים הספרותיים. עורך המדור הספרותי נעשה שותף מרצונו או בעל כורחו למגמות אלה, שבמידה רבה הוכתבו לו על ידי האווירה הכללית ולא פעם גם על ידי עורכי עתונו. עם זאת, ב"הארץ" עתון הבוקר היחיד שנשאר (ובמידה מסוימת גם ב"הצופה", שמגיע לחוג נאמנים מצומצם למדי), נמשכת גם המסורת של המדור לספרות מן התקופות הקודמות, תחת המדיניות הליברלית ומימוש הסיסמה: "עתון לאנשים חושבים". היריעה הרחבה נשמרת, ובתוכה יש מקום לפירסום מסות הגותיות ועקרונות, הנותנות כבוד לקהל הקוראים המשכיל, ומתפרסמות פרוזה, שירה וביקורות מנומקות בהקשר ספרותי רחב. לפנינו שילוב מיוחד של ספרות העולם יחד עם הספרות המקורית, כשהכף נוטה לא פעם דווקא לתחום הראשון, כמשקל שכנגד ל"מקומיות" יתרה. האינפורמציה השוטפת מעטה, אבל מתאזנת באמצעות הופעת השבועון "ספרים", באמצע השבוע (החל מ-7 ביולי 1993) המוקדש אך ורק לביקורת ספרים המופיעים בעיקר בארץ וקצת גם בעולם, לסוגיהם השונים, וכן לאינפורמציה ספרותית מפורטת, עד כדי הפיכתה למדריך מפורט לקוראים, ולמדורג קבוע של רבי המכר. בכך משלים שבועון זה את המדור הספרותי, ומאפשר לו למלא את תפקידו המסורתי כוירת הפעילות, ההתרחשות וההתהוות של הספרות. אבל כבמה כמעט יחידה, אפשרויותיו מוגבלות והוא טבוע בתומו האישי של עורכו.

3. העקרונות של "העתונות החדשה", זו שהחלה להתפתח בסוף שנות ה-70 ונתנה את הטון בשנות ה-80 וה-90 שעקרונותיה הם: "זכות הציבור לדעת"; הפצת החדשות "בכל מחיר"; מאמץ לקלוץ לטעמו של הציבור; רדיפת סנסציות; חדירה לפרטיות; לשון הרחוב; הביקורת הבוטה – כל אלה היו קיימים כמובן, ואפילו לא בשוליים, אבל בעלי העתונים ועורכיהם, בעבר, "התביישו" בהם, כביכול, העמידו פנים כאילו אין זה העיקר והתנצלו כביכול על הכרה קיומם. הצורך לעשות עתון נושא רווחים שיהוויק את עצמו היה קיים תמיד, אבל המפלגות שמימנו את תקציבי העתונות המפלגתית שהיתה הרוב עד שנות ה-90, כיסו בדרך כלל את הגרעונות, כל זמן שהיה ביכולתן לעשות זאת.

4. מה שהשפיע בעיקר על המדורים הספרותיים של העתונות היומית בסוף שנות ה-80 ובעיקר בשנות ה-90 היה, כאמור, בעיקר סגירתם של מרבית העתונים המפלגתיים, צמצום מספרם הכולל של העתונים היומיים והעמדתם על שלושה בלבד: "הארץ", "ידיעות אחרונות" ו"מעריב".²¹ מובן, שמצב זה של מינוס העתונים היומיים בעברית קשור בשינויים שעברה ועוברת החברה

הישראלית מכל הבחינות האפשריות, בכיוון של התפוררות האידאולוגיות והמבנה המסורתי של המפלגות.

5. בעקבות הידלדלות מספרם של העתונים היומיים גבר מאד הלחץ על המדורים הספרותיים של העתונים היומיים הנוותרים מצד הסופרים, שנשארו כמעט ללא במה ושהסיכויים שתינתן תשומת לב לספריהם החדשים פחתו עד מאוד.

6. יש להפריד בין "הארץ", לבין שני עתוני הצהריים. למעשה, "הארץ" נשאר העתון היחיד הממשיך את מסורת העתונות העברית ההיסטורית (יחד עם "הצופה", המגיע לקהל קטן וקבוצי), ובתוך זה גם את מסורת המדור לספרות שפיתתה. הוא מקיים את כל המדורים הקבועים שלו, כסימן חיכו לייחודו ולשילוב בין ספרות מקורית וספרות מתורגמת, הכנסת "העולם הגדול" ותרבותו לתוך החיים התרבותיים במדינת ישראל, בהתאם לאותו קהל קוראים אליטיסטי, משכיל ואינטליגנטי שהוא מכוון אליו.

7. ב"ידיעות אחרונות" ו"מעריב", בעקבות השינויים בתפישה של העתונות ובתפקידיה, ההכרח למכור, הרצון להגיע אל קהל רחב ככל האפשר, ירידת כוחן של ה"אליטות", יהיה פירושו של המושג אשר יהיה, והשינויים בנותני הטון במדיניות ובתורה, הצטמצם גם השטח שהוקצב למדורים הספרותיים, ויש הרגשה שרק ההתחרות ביניהם גורמת לכך שהמדור הספרותי עדיין קיים, כי אף אחד משניהם אינו רוצה להיות הראשון שיחסל מדור זה.²² לא פעם אין מנוס מן ההרגשה שהמדור לספרות הוא "לצנינים" בעיני קובעי המדיניות בעתון, אין הם מחשיבים אותו ואינם מתעריבים במתרחש בו, משום שאיננו מעניין אותם. אין ספק, שאם יש עורך ראוי, הרי "עצמאות" זו שניתנת לו, גם אם מקורה בחוסר יחס, היא לבדכה.

8. צמצום היריעה של מדורים אלה בשני העתונים הביא בהכרח גם לשינוי אופנים. הסיפור והשיר שנעשו נדירים יותר ויותר. במידה שהמשיכו להתפרסם נאלצו להתקצר ולהתכווץ. המסה המקיפה והמעמיקה פיתתה את מקומה לביקורת קצרצרה, כדי לתת מקום למספר רב ככל האפשר של ביקורות, ובכך לאזכר כמה שאפשר יותר ספרים. החדשות מעולם הספרות תופסות שטח גדל והולך של המדור. מוספים אלה כמעט שחדלו להיות ויהי ההתרחשות המרכזית של הספרות והתרבות העברית כבעבר.

מערכת תחליפים

מתברר, שהיעלמותם של העתונים המפלגתיים, על מדוריהם הספרותיים, גרמה ליחלל ריק" שהיה צורך דחוף למלאו. וכך נוצרה מערכת של "פיצויים" ותחליפים להצטמצמות העתונים והתקצרות המדורים. ככל מערכת תחליפית, יש בה גם ברכה:

"הארץ", כאמור, החל להוציא שבועון מיוחד לביקורת שוטפת של ספרים מן הארץ ומחול, "הארץ, ספרים" בכל יום רביעי, בעריכת מיכאל הנדלוקן שבועון זה משלים את המדור לספרות של "הארץ", המופיע מדי יום ששי. גם "מעריב" החל להוציא שבועון מיוחד בימי ששי, "תרבות מעריב" (החל

מ-29 באפריל 1994), בעריכת גל אוטובסקי, שבו גם ביקורות ספרות קבועות, בצד ביקורות ותגובות על התחומים השונים של העשייה התרבותית והאמנותית במדינת ישראל, תוך הרחבתו הגדולה של מושג זה, הכולל לא רק את האמנות הפופולרית לענפיה, אלא גם תחומים נלווים לא מעטים.

* * *

1. ח"נ ביאליק, הלכה ואגדה, תרע"ז.
2. תודתי לידידי ד"ר גרעון קוז על סקירה קצרה זו. ממנו למדתי על ההיסטוריה של מדורי הספרות בעתונות הכללית.
3. "שי של ספרות", וראו בנדון את ספרי, שי של ספרות, תל אביב 1973.
4. פנחס גינזסר (עורך), "הספרות העברית ותנועת העבודה", באר שבע 1989. במאסף זה כונסו 16 מחקרים, ביניהם כאלה הקרובים לנושא הדין כאן. על השפעות חוץ, ראה, שם, למשל, את מאמרו של דימיטרי סגל: "הספרות והתרבות הרוסית בסוגיית היווצרותה של תנועת השחרור היהודית".
5. אניטה שפירא, ברל, תל אביב 1980, עמ' 252.
6. ג. קרסל, תולדות העתונות העברית, בארץ ישראל, ירושלים 1964, עמ' 157-158, 160-161. להלן: קרסל.
7. על הדינמיקה המורכבת של טיפוח הסופרים הצעירים בכתיבי עת שלהם ובכתיבי העת ה"ממוסדים", ראו גרשון שקד, הסיפורת העברית 1880-1980, כרך ג'. ירושלים 1988, עמ' 189-196.
8. על "משא", המדור הספרותי של "למרחב" ולאחר מכן של "דבר", נכתב פה ושם, אולם דומה שכמעט שלא נכתב דבר על המדורים הספרותיים בעתונות האזרחית שמקובל להתעלם מהם או לזלזל בהם, ולכן נבחרה דווקא דוגמה זו. ללא תתימה, "שני דורות של ספרות", "הבוקר", טורי ספרות, 11 במאי 1962, עם פרישתו של ברוך קראו מעבודתו ב"הבוקר".
10. ללא תתימה [י"ח ברגר] במכתב לסופר ד"ב בל, המעורר, חוברת י"א, נובמבר 1906, עמ' 36.
11. במכתב אלי, בתשובה לפנייתי, לרגל מחקרי זה, 22 בדצמבר 1998.
12. מתחים אלה תועדו ונחקרו אך במעט, והם מחכים למחקר, ובדחיפות, כל זמן שאפשר עדיין לראיין את הנוגעים בדבר. מטבע הנושא, שמועט בו החומר הכתוב, ועיקר הדברים בשיחות פנים אל פנים ובזכרונות.
13. אהרן מגד, "ראשיתו של 'משא'", מאוניים. ספר היובל, תרפ"ט-תשל"ט, כרך מ"ה, חוב' 6-5, ניסן-אייר תשל"ט, אפריל-מאי 1979, עמ' 106-120.
14. קרסל, עמ' 181.
15. א"ב יפה, א. שלונסקי המשורר וזמנו, תל אביב 1966, עמ' 113.
16. ראה הערה 13 לעיל.
17. מתוך שיהא טלפונית ביני לבין איתן בן נתן, ביום 13 בינואר 1999. שמות העורכים, תאריכי העריכה המדויקים של כל אחד; אופיו של המוסף; משתתפיו, תכניו ומדיניות העריכה טרם נחקרו. לא נערכו ראיונות עם העורכים השונים, לא נרשמו עיוותיהם ואף לא עודדו אותם להעלות על הכתב את זכרונותיהם, לפני שיהיה מאוחר. כל זאת במסגרת ההזנחה הכללית של הנושא. כך, למשל, ערך יצחק בצלאל סדרת ראיונות עם עורכי כתבי העת לספרות "מאונים", "יוכני", "עכשיו", "קשת", "גזית", "עקד" ו"מבפנים", שפורסמו ב"משא" ("למרחב") בשלושה המשכים: 18 בספטמבר 1963; 25 באוקטובר 1963; 13 בדצמבר 1963 וטרם כונסו. יצחק בצלאל עצמו, ששימש כעורך "משא" ("למרחב"; "דבר") מינואר (או פברואר) 1970, תחילה יחד עם אברהם שאנן ואהרן מגד ולאחר מכן לבדו, עד התפטרותו מ"דבר" בינואר 1977, לא כתב על עבודתו כעורך ואף לא ראיין על כך. מתוך מכתביו אלי מ-5 ו-25 בינואר 1999.
18. מכתבו של יהושע שמש אלי, 22 בדצמבר 1998. ובאותו עניין: כותבת טורים אלה, כבתו של אהרן העורכים הוותיקים ביותר, ישראל כהן, שערך את "הפועל הצעיר" במשך למעלה מ-20 שנה. יכולה להעיד כיצד מחור עורך אחר סופריו, משדל, משפיע ומתחנן ועד כמה הוא שמח כשעולה בידו למשוך לעתונו אחד הסופרים החשובים שהוא רוצה בהם.
19. היתה, כמובן, גם הפרדה "ערכית" ולא רק טכנית, בין עיתוני בוקר ועיתוני צהריים או ערב, שהתקיימה שנים רבות, גם לאחר שההבדל במועד ההופעה כבר התבטל.
20. לאחורנה נכתב עליו עבודת דוקטור.
21. הניסיון להוציא יומון נוסף, "חדשות", נכשל כידוע.
22. בשנים האחרונות היו לא מעט מקרים ש"ידיעות אחרונות" הופיע, ללא הודעה מוקדמת, ללא המדור הספרותי שלו, ולכועסים נאמר שזה מסיבות טכניות בלבד!

לפחות בכמה קטעים אסטרטגיים עולה התרגום הישן של "לוליסטה", משנת 1959, על התרגום החדש

מה רע ב"אש חלציו"?

לוליסטה, ולאיירור נבוקוב, מאנגלית: דבורה אטינגר, הספרייה החדשה

כאמצי שנות ה-60 התאבתי לראי שנה ב"לוליסטה", ספי זו היוצג ביותר שי

האנגלית הוא מצליל הלטידים והט'תים (לולייף אוף מיי לייט), הנוצרים על מצליל הטילה הטאר וובת והקמטה ליליי לריות

מדור ספרות מקוצר – בעתון "תל אביב". בניגוד למדורים הספרותיים בעתונות היומית, המדורים במקומונים מצומצמים בהרבה – חצי עמוד עד עמוד

במוספים "לכל המשפחה" של "מעריב" "ידיעות אחרונות" ו"הארץ" בימי שישיתפרסמים דרך קבע ראיונות רחבי היקף עם סופרים לרגל הופעת ספר חדש שלהם. מכיוון שאלה מיועדים לקהל הרחב, הרי ההדגשה בהם היא נצפוי, לא על הספר אלא על הסופר, על כל מה שכרוך בכך. השיפה זו (הנעשית גם בטלוויזיה) היא אמנם יותר טוב מלא כלום, אבל בוודאי שאיננה התמודדות ראויה לשמה עם הספרות. מאחורי הקלעים נשארים ספרים חשובים, שאין מי "שידחף" אותם או שיוצריהם לא נמצאו ראויים להשיפה ציבורית רחבה, לא פעם גם משום שאין "פרטים פיקנטיים" הקשורים בניגודרפיה שלהם.

במקומונים, שהם אחת התופעות הבולטות ביותר של העתונות משנות ה-80 ואילך, קיימים מדורים ספרותיים קבועים, שעליהם מופקד עורך-טבקר ספרותי קבוע, "בעל טור", הסוקרים דרך קבע את העשייה הספרותית, בהתאם לטעמם האישי המוצהר של העורכים ולמקום שמוקצב להם בעתון. הספרות אמנם קיימת במקומונים, אבל שוב אין היא "בת חיידה" ובוודאי שלא "מיוחסת", אלא שוות ערך לכל העשייה המגוונת בכל התחומים האחרים של התרבות והאמנות, תחומים שהתרחבו מאד וכוללים גם אופנה, מוזן, שעשועים ובידור מכל הסוגים והגוונים. מעמד זה של הספרות, כאחד מסעיפי "התרבות" ולא דווקא החשוב ביותר, "הולם" את התפישה היפוסט מודרניסטית" המאפיינת את התקופה, שלפיה אין יותר אריסטוקרטיה רחנית, ושאין בה שווים ושווים יותר, אלא הכל שווים באותה מידה.

נספח עם הגליון האחרון

זיסבי סתוי

"הבוקר", "טורי ספרות" בעריכת זיסבי סתוי. ח' בטבת תשכ"ו, 31 בדצמבר 1965

אותו ברצון ובהבנה מלאים.

קו אופי אחר של המוסף הזה התבטא בשאיפה להבליס את היסוד האקטואלי בספרות ובאמנות. בתוך היורה הרוותחת הזו של האידיעים השוטפים בארצנו, יש ערך מיוחד לעקיבה העירונית ולתגובה הביקורתית הבאה בזמן המתאים. אם הצגת הבכורה התיאטרלית, פתיחת התערוכה או קונצרט הגאלה התקיימו אפילו ביום ג' בערב נעשה הכל כדי להביא את רשימות הביקורת עוד בגליון השבוע השוקף, ובהתחשב בעובדה, שעמוד המוסף נעשה תמיד ביום ד' בבוקר, היה זה כרוך לרוב במאמץ ניכר מצד כל הגורמים. אך דומה, שהיה זה מאמץ כדאי ומשתלם, והוא הדין בביקורת הספרותית: רשימה המתפרסמת בעתון יומי תצי שנה ויותר אחרי הופעת הספר, יש בה משום ולוול במתבר, בהוצאת הספרים, ובעיקר בקורא. רק ביקורת בעתה עשויה למלא את תפקידה הלוחם והמעורר כאחד. בתחום זה אפשר לציין בשמחה, כי "טורי ספרות" השפיע גם על אוריים, שהחלו ללכת בעקבותינו, ולהרבות ברשימות ביקורת אקטואליות שוטפות.

קו אחר, שנגקט בעריכת המוסף, חתר להרחבת תחומי הנושאים ולהעשרתם: מאמרים במקרא, בתולדות ישראל, בהכמת ישראל כמונח הרחב, במוסיקה ובלשון עברית הם חלק מן הנושאים הפורחניים, שניסונו לטפח, לבד כמונח מתחומי הספרות היפה לסוגיה השונים והמגוונים.

ולכסוף נזכיר את העובדה, שבמשך התקופה הנדונה פידסמו כמה וכמה כוחות יוצרים את מאמריהם באכסניה זו. אחדים מהם הפכו לשמות ידועים ומוכרים; אחרים שרזיים עדיין בצנעה; אולם אלה גם אלה, צד משותף להם: הם לא הגיעו לכאן מכות איה מפתח מפלגתי, וחק או "זכויות" במרכאות או בלעדיות, אלא מכות עצמם וכשרונם בלבד. לא העליתי בשורות הללו אלא רמזים בלבד לרפוסים המיוחדים, שנוצרו ב"טורי ספרות". יתר הדברים הלא הם כתובים בעשרות המוספים, שהגליון הנוכחי הוא האחרון בהם, ודאי, רחוקים החישגים מן השלימות, ומוקדם לטפות ספיתה עצמית של השכם; ודווקא משום כך, ובגלל עושר האפשרויות וריבוי האתגרים שעוד נכזנו לבמה זו, צר שבעתיים על הסיום בלא עת, סיום הנוגע מסיבות שאינן ולא היו תלויות בעושים במלאכה.

השעה היא שעת פרידה ותודה, פרידה מקהל הקוראים, ש"עיקל" מדי שבת בשבתו את המנה השכועית שהוגשה לו. בוודאי לא סיפקנו את טעמו של כל אחד ואחד, ולא יצאנו ידי חובת כולם. אם מצא הקורא בכל גליון לפחות משהו שדיבר לליבו ודינו, והוה שכרנו. ותודה לאלה שתרמו מפרי עטם כשיר ובסיפור, במסה וברשימה, בביקורת ובמאמר, לקבועים ולאורחים לשעה גם יחד. אכסניה זו הצמיחה גם קשרי ידידות אישיים הדוקים, וככל פרידה קשה עלינו גם פרידה זו. נסיים, איפוא, בתקווה, שהעבודה המשותפת הזאת תשמח לכולנו מקור לתחושת סיפוק ולזכרונות נעימים.

במשך קרוב לשלוש שנים ושמונה חודשים נערך המוסף הספרותי של "הבוקר", "טורי ספרות", על ידי החתום מטה. עם הפסקת הופעתו של "הבוקר" נפסקת גם שלשלת המוספים השבועיים, שהיו חלק בלתי נפרד מגליונות ערב שבת של העתון; ואף כי מסיבות הרבה אין השעה כשרה עדיין לסיכומים ולהערכות, דומה שיש מקום לציונים אחדים ומרומים כאשר לדרכו של מדור זה בתקופה הנדונה.

מוסף ספרותי הוא מעצם טיבו וטבעו יצור כלאיים מוזר. כחלק אורגני של עתון יומי חלים עליו לכאורה כל הכללים העיתונאיים המקובלים; ואף על פי כן הרי הוא כעין "שבועון בתוך עתון", "ממלכה" קטנה ועצמאית, אי ספרותי-אמנותי בתוך ים החודשות, הרפורטאזות והמודעות. אכן, תרכובת זו של "מי השילות ההולכים לאט" בתוך הסמבטיון ההומה והגועש, היא הנותנת את הטעם המיוחד של מוסף ספרותי בעתון יומי, וההרגשה שהדברים נכתבים כ אן, בדף זה ודווקא, יכול שיהיה להם ערך, החורג מגבולות הידיעה או הכתבה הרגילות של עתון יומי מחייבת ליתר אחריות, ליתר קפדנות, ליתר זהירות.

שלוש שנים ושמונה חודשים אינם תקופה ארוכה בחייו של כל עתון, וקל וחומר כשהמדובר בעתון, שהופיע ברציפות למעלה משלושים שנה. אך דומה עלי שב"טורי ספרות" נוצר בפרק זמן זה צביון בעל ייחוד מכות עצמו. צביון זה כמה קיים לו, ובראש ובראשונה גיבושו של גרעין משתתפים רציני, קבוע ויציב, שראו באכסניה זו את הבמה שלהם, שפרו לה אמונים, לא חסו על כל מאמץ לעתים בתנאים קשים ביותר מהרבה בחינות והכל כדי להפוך את המוסף לגורם בעל משקל, שהם ראויים לו והוא ראוי להם.

ואכן, המוסף הזה העניק למשתתפיו ערך אחד, שהוא קבע בסופו של דבר את פרצופו ואת ייחודו: הוא נתן חופש ביטוי, חופש ביטוי זה נבע כולו מן העקרון המרכזי-המנחה שאין לערב שיקולים פוליטיים, אידאולוגיים-מפלגתיים ועסקיים-מסחריים במסגרת מוסף ספרותי. השיקול האחד והיחיד, צריך וחייב להיות השיקול הענייני-הספרותי: בחינת הערך הסגולי של החומר המוגש לפרסום. עקרון זה, שאין אני מתחרט עליו אף לרגע אחד, ואינני מוכן להמירו באחר בשום מחיר, הוא הוא שכנף אנשים בעלי השקפות עולם כה שונות, ולפעמים מנוגדות, והביאם להסתופף תחת קורת גג אחת. אם יש משהו ב"טורי ספרות" שעליו גאוותי, הרי זוהי השתתפותם הערה, הפעילה והנאמנה של סופרים ומשוררים, מסאים ומבקרים, שמבחינת השקפתם הפוליטית הם יריבים מושבעים של "הבוקר", וככל זאת פידסמו כאן מפרי עטם, ולא דווקא במוספי העתונים הקרובים להם מבחינה אידאולוגית-מפלגתית. העדרה של "צנזור" על דעות ואפילו היו "אפיקורסיות" ובלתי שיגרתיות היה ה"פיתוי" של "טורי ספרות", שהיה חוק גם מפיתויי תשלום ביד רחבה, שאותו לא יכולנו, לצערי, להציע למשתתפים. אינני יכול לפסור את עצמי מלציין בסיפוק, כי חופש ביטוי זה קיבל מישנה תוקף וחיוק, תודות לראש מערכת "הבוקר", גבריאל צפרוני, שאיפשר